

заходів медичного характеру: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Шаренко Світлана Леонідівна. – Х., 1999. – 157 с.

5. Юрченко Р.Н. Судопроизводство по делам о применении принудительных мер медицинского характера к невменяемым: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Р.Н. Юрченко. – Караганда, 2003. – 28 с.

Анотація

Дердюк Б.М. Рішення суду у справах неосудних та обмежено осудних осіб. – Стаття.

У статті розглядаються питання винесення судом рішення у справах неосудних і обмежено осудних осіб.

Ключові слова: рішення суду, вирок, постанова (ухвала).

Аннотация

Дердюк Б.М. Решение суда по делам невменяемых и ограниченно вменяемых лиц. – Статья.

В статье рассматриваются вопросы вынесения судом решения по делам невменяемых и ограниченно вменяемых лиц.

Ключевые слова: решение суда, приговор, постановление.

Summary

Derdyuk B.M. Court decisions in cases of non compos and limited responsible persons. – Article.

This article covers questions as to court decisions in cases of non compos and limited responsible persons.

Key words: court decision, verdict, legal resolution (judge's ruling).

В.В. Король

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права, процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доцент

Г.Р. Крет

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри гуманітарних та

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЗА НАЯВНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДСТАВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ОСОБЛИВОЮ ЧАСТИНОЮ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В чинному законодавстві України невирішеною залишається проблема законодавчого визначення підстав і порядку звільнення від кримінальної відповідальності за спеціальними підставами, передбаченими Особливою частиною КК України. І хоча згідно ст. 44 КК України порядок такого звільнення повинен бути встановлений законом, в КПК України, як слушно відмічає В.Т. Маляренко, не передбачено ні підстав такого звільнення, ні процедури закриття справи. Оскільки звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочин, здійснюється не шляхом постановлення обвинувального чи виправдувального вироку, то, на думку вченого необхідно терміново передбачити порядок розгляду таких справ та винесення ухвал, постанов про закриття справ і звільнення особи від кримінальної відповідальності. Відсутність такого порядку створює серйозні проблеми для правозастосовчої діяльності [1, с. 206].

До прикладу, Луцький міськрайонний суд постановою від 25 березня 2004 р. звільнив від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК України директора приватної фірми Г., який протягом 2002 – 2003 р.р. не платив працівникам фірми заробітну плату, заборгувавши 12 тис. 600 грн. При цьому суд не врахував, що заборгованість із заробітної плати Г. погасив після направлення справи щодо нього в суд з обвинувальним висновком. Справу закрито на підставі ст. 7 КПК України та ст. 48 КК України.

Частина 3 ст. 175 КК України є спеціальною нормою звільнення від кримінальної відповідальності, і в разі її застосування посилення на інші норми КК України є зайвим. Крім того, застосування судами при цьому,

наприклад, ст. 45 КК України зобов'язує їх дотримуватись зазначених у ній умов звільнення від кримінальної відповідальності (вчинення злочину вперше, тощо), тоді як ч. 3 ст. 175 КК України інших умов, ніж виплата заробітної плати до притягнення до кримінальної відповідальності, не передбачено.

Водночас у суддів виникає питання, якою нормою КПК України керуватись у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК України. Як зазначається в Узагальненні судової практики розгляду судами кримінальних справ про невиконання заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат, одні суди керуються при цьому ст. 7 КПК України (звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки), інші – ст. 7-2 КПК України (звільнення у зв'язку з дійовим каяттям). Але ці норми КПК України містять посилання на певні статті КК України (ст. 48 і ст. 45 відповідно), що передбачають певні умови і підстави для звільнення від кримінальної відповідальності [2].

Не знайшли належного відображення ці питання й у вітчизняній кримінально-процесуальній науці. Окремі аспекти досліджували Ю.В. Баулін, Л.Д. Гаухман, М.В. Григор'єв, Л.В. Головкин, В.С. Єгоров, О.О. Житний, В.С. Зеленецький, О.Ф. Ковітіді, М.Й. Коржанський, В.Т. Маляренко, Є.К. Марчук, М.І. Мельник, П.П. Михайленко, Е.С. Тенчов, А.А. Тер-Акопов, В.П. Тихий, Г.О. Усатий, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та інші. Однак недостатньо дослідженими та дискусійними залишаються положення: який зміст законодавець вкладає в спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності передбачені Особливою частиною КК України; як вони співвідносяться з нормами суміжних кримінально-правових інститутів; який порядок їх встановлення та застосування органами досудового слідства і суду.

З огляду на це спробуємо дослідити кілька проблемних питань, що виникають у випадку застосування спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

Найперше як видається, варто розглянути сутність спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Деякі науковці радянського періоду спеціальні підстави пов'язували зі спеціальними

випадками добровільної відмови [3, с. 437]. Так, А.А. Тер-Акопов визначав звільнення від кримінальної відповідальності за зраду Батьківщині як специфічну форму добровільної відмови від доведення злочину до кінця [4, с. 81].

Інші вчені вважали, що правова природа випадків спеціального звільнення єдина і віддзеркалює «не що інше, як дійове каяття» [5, с. 123]. Позиції стосовно такого розуміння сутності спеціальних підстав зберігають свою актуальність в сучасній науковій літературі. Так, В.С. Єгоров вважає їх спеціальними випадками дійового каяття [6, с. 130].

Така позиція витримана й російським законодавцем. Відповідно до ч. 2 ст. 75 КК Російської Федерації особа, яка вчинила злочин іншої категорії, за наявності умов, передбачених ч. 1 цієї статті, може бути звільнена від кримінальної відповідальності тільки у випадках, спеціально передбачених відповідними статтями Особливої частини КК Російської Федерації [7].

Натомість, український законодавець не здійснив прив'язки спеціальних видів звільнення з нормою Загальної частини про звільнення у зв'язку з дійовим каяттям. З огляду на це слушною видається позиція Ю.В. Бауліна, згідно якої ст. 45 КК України не є загальною нормою до передбачених Особливою частиною спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності [8, с. 131]. Такої позиції дотримуються і російські вчені Л.В. Головки та Е.С. Тенчов [9, с. 260; 10, с. 4-5] зазначаючи, що спеціальні обставини закріплені Особливою частиною кримінального закону є спеціальними підставами звільнення від кримінальної відповідальності.

Як слушно зазначається в літературі, саме поняття спеціальні види звільнення вказує не на особливості кінцевого результату застосування норми про таке звільнення (він є однаковим у будь-якому випадку звільнення від кримінальної відповідальності – особа, яка вчинила злочин, позбавляється низки його негативних правових наслідків), а лише на відособлення деяких норм поза загальною частиною КК України. Загальні види звільнення (наприклад, дійове каяття) можуть здійснюватись в разі вчинення широкого, задалегідь визначеного кола злочинів, спеціальні ж види звільнення від кримінальної відповідальності

мають відношення лише до конкретних складів злочинів, можуть застосовуватись лише щодо осіб, які вчинили злочини, що точно вказано у відповідних нормах Особливої частини КК України. У жодному іншому разі здійснення цього спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності виключається. Отже, норми про спеціальне звільнення мають дуже обмежену сферу застосування й високий ступінь формалізації [11, с. 434].

Крім того, згідно з ч. 3 п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» дійове каяття полягає в тому, що після вчинення злочину особа щиро покаялась, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду. Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України. Виняток можуть становити лише випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки [12, с. 14].

Таким чином, передумовами звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є вчинення злочину вперше та вчинення злочину невеликої тяжкості. Стосовно ж підстав передбачених Особливою частиною КК України, таких передумов не обумовлено. Більше того, їх відсутність не позбавляє можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності; підставами звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є щире розкаяння у вчиненні злочину, активне сприяння розкриттю злочину та повне відшкодування завданих цією особою збитків або усунення заподіяної шкоди. Відсутність хоча б одного з них виключає підставу звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Стосовно ж підстав передбачених Особливою частиною КК України, кожна з них має різні відмінні між собою підстави, які досить часто не співпадають з підставами передбаченими ст. 45 КК України. Так, наприклад, підставами звільнення за державну зраду (ст. 111 КК України) є невчинення громадянином України ніяких дій на виконання злочинного

завдання і добровільна заява органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками та про отримане завдання. В цьому випадку від особи не вимагається щирого розкаяння, відшкодування збитків чи усунення шкоди. Як видається, у випадках конкуренції загальної норми передбаченої ст. 45 КК України і спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності, правозастосовувачу варто все ж застосовувати спеціальну підставу.

На основі викладеного приходимо до висновку, що спеціальні підстави передбачені в нормах Особливої частини КК України за юридичною природою є самостійними видами позитивної посткримінальної поведінки, виконання якої має наслідком звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Разом з тим, як зазначалось правозастосовувач у випадку наявності спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за відсутності законодавчого визначення у кримінально-процесуальному кодексі відповідної норми, діє за аналогією застосовуючи або положення про дійове каяття або положення про зміну обстановки, що відповідно є недопустимим У зв'язку з наведеним пропонуємо статтю 7-1 КПК України доповнити новою підставою для закриття кримінальної справи наступного змісту: «за наявності спеціальної підстави, визначеної в Особливій частині Кримінального кодексу України».

Наступне проблемне питання, що виникає при застосуванні спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності – питання законодавчого закріплення такого порядку.

Ще в 1974 р. М.П. Карпушин і В.І. Курляндський звернули увагу на те, що кримінально-процесуальне законодавство не містить норм, безпосередньо розрахованих на регулювання процедури закриття кримінальної справи у зв'язку з установленням будь-якої із спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, вважали за можливе у таких випадках у постанові (ухвалі) про закриття справи посилатися лише на кримінально-правову підставу [13, с. 213].

Пізніше російський науковець М.В. Григор'єв запропонував наступний варіант вирішення цієї проблеми зазначаючи, що по-перше, не

можна виключити можливість відмови у порушенні кримінальної справи при встановленні спеціальної підстави; по-друге, для подолання труднощів, що виникають, на практиці кримінально-процесуальний кодекс слід доповнити нормою, що передбачала б обов'язковість закриття кримінальної справи при доведеності наявності обставин, які утворюють спеціальну підставу, вказану в Особливій частині КК. «Встановлення цієї підстави, – пише М.В. Григор'єв, – зобов'язує слідчого скласти відповідну постанову і виконати інші процесуальні дії, пов'язані з цим актом: повідомити заявника про закриття, направити копію постанови прокурору, надіслати письмові повідомлення тощо. Постанова, яка виноситься у цих випадках, могла б, відповідно, мати назву: «Постанова про закриття кримінальної справи за спеціальною підставою, передбаченою Особливою частиною КК», що відповідало б повною мірою чинному на нинішньому етапі кримінально-процесуальному законодавству» [14, с. 17-19].

Аналізуючи вищезазначене, дозволимо собі не погодитись з таким розв'язанням зазначеної проблеми, обґрунтовуючи свою позицію наступним чином. По-перше, відповідно до ст. 99 КПК України відмова в порушенні кримінальної справи може мати місце виключно у випадку відсутності підстав до такого порушення – достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину (ст. 94 КПК України). Тобто, у кожному випадку виявлення ознак злочину відповідний суб'єкт зобов'язаний порушити кримінальну справу, оскільки мова йде про підстави звільнення від кримінальної відповідальності вести мову про відмову в порушенні кримінальної справи є не логічним і абсурдним. По-друге, ст. 62 Конституції України та ст. 15 КПК України закріплюють принцип невинуватості «Особа не вважається винуватою у вчиненні злочину ... доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Окрім того, ст. 62 Конституції України визначає суд як єдиний орган, який має право визнати особу винуватою у вчиненні злочину, тому законодавець надав право звільняти від кримінальної відповідальності у КК України саме суду. Так, ч. 2 ст. 44 КК України встановлено: «Звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється виключно судом.

Порядок звільнення від кримінальної відповідальності встановлюється законом», що не суперечить Основному Закону України.

Варто згадати положення п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», згідно з яким суди повинні враховувати, що в ряді норм Особливої частини КК України передбачено спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності. У всіх зазначених випадках за наявності обставин, передбачених конкретною нормою закону, суд зобов'язаний звільнити відповідних осіб від кримінальної відповідальності [15].

Таким чином, спеціальні підстави слід застосовувати тільки у випадках, коли вина особи у вчиненні протиправних діянь, передбачених відповідними статтями КК України, безперечно доведена. Особа, яка звертається з відповідною заявою в органи влади, вже вчинила протиправне діяння, в якому містяться всі ознаки складу злочину. Тому законодавець не виводить вчинене діяння за рамки суспільно небезпечного, а тільки звільняє особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з наявністю певних умов, передбачених чинним кримінальним законодавством. У зв'язку з цим, спеціальні підстави для закриття кримінальної справи є такими, що не дають права на реабілітацію особи.

Порядок провадження в кримінальних справах визначається кримінально-процесуальним законодавством. А оскільки в КПК України не передбачено порядку закриття кримінальної справи за наявності спеціальних підстав передбачених Особливою частиною КК України, пропонується КПК України доповнити положенням наступного змісту:

Стаття 7-4 Порядок закриття кримінальної справи та звільнення особи від кримінальної відповідальності за спеціальними підставами, які визначені в Особливій частині Кримінального кодексу України

Прокурор, а також слідчий за згодою прокурора за наявності підстав передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України, а саме ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 3 ст. 369, ч. 4 ст. 401 КК

України, своєю мотивованою постановою направляє кримінальну справу до суду для вирішення питання про закриття провадження у справі та звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

За наявності підстав, зазначених у ч. 1 даної статті, у справах, які надійшли до суду з обвинувальним висновком, суд у судовому засіданні виносить постанову про закриття справи.

Література

1. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Монографія / В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

2. Практика розгляду судами кримінальних справ про невиконання зарплати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат [Електронний ресурс]: узагальнення судової практики Верховного суду України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>

3. Курс советского уголовного права. В шести томах / [А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, В.М. Чхиквадзе]. – М.: Наука, 1970. – Том. 2. – 516 с.

4. Тер-Акопов А.А. Добровольный отказ от совершения преступления / А.А. Тер-Акопов. – М.: Юрид. лит., 1982. – 96 с.

5. Курс советского уголовного права. Часть Особенная / [Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский]. – Л.: ЛГУ, 1973. – Том. 3. – 836 с.

6. Егоров В.С. Теоретические вопросы освобождение от уголовной ответственности / В.С. Егоров. – М.: Изд-во Московского психолого-социал. института, 2002. – 279 с.

7. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / [под общ. ред. В.М. Лебедева, Ю.И. Скуратова]. – М.: НОРМА-ИНФА, 2001. – 960 с.

8. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Юрій Васильович Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.

9. Головка Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Леонид Витальевич Головка. – СПб.: Изд-во «Юридический цент Пресс», 2002. – 544 с.

10. Тенчов Э.С. Специальные виды освобождения от уголовной ответственности: Учебное пособие / Э.С. Тенчов. – Иваново: Из-во ГУ, 1982. – 48 с.

11. Ковітіді О.Ф. Класифікація видів звільнення від кримінальної відповідальності / Ольга Федорівна Ковітіді // Держава і право. – 2004. – Вип. 23. – С. 433 – 439.

12. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 // Зб. Постанов Пленуму Верховного Суду України. – Харків, 2006. – 424 с.

13. Карпушин М.П. Уголовная ответственность и состав преступления // М.П. Карпушин, В.И. Курляндский. – М.: Юрид. литература, 1974. – 232 с.

14. Григорьев Н.В. Процессуальные аспекты освобождения от уголовной ответственности по специальным основаниям, предусмотренным особенной частью УК РСФСР: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. «Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза» / Н.В. Григорьев. – Москва, 1992. – 20 с.

15. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи

від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 // Зб. Постанов Пленуму Верховного Суду України. – Харків, 2006. – 424 с.

Анотація

Король В.В., Крет Г.Р. Закриття кримінальної справи за наявності спеціальних підстав, передбачених особливою частиною КК України. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню особливостей встановлення та застосування органами досудового слідства і суду спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, спеціальна підстава, закриття кримінальної справи.

Аннотация

Король В.В., Крет Г.Р. Прекращение уголовного дела при наличии специальных оснований, предусмотренных Особенной Частью УК Украины. – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей установления и применения органами досудебного следствия и суда специальных оснований освобождения от уголовной ответственности, предусмотренных Особенной частью УК Украины.

Ключевые слова: уголовная ответственность, освобождение от уголовной ответственности, специальное основание, прекращение уголовного дела.

Summary

Korol V.V., Kret G.R. Closing of a criminal case on the special grounds provided by the Special part of CC of Ukraine. – Article.

The article is devoted to the research of peculiarities of the establishment and application of the special grounds of release from the criminal responsibility by pre-trial investigation organs and court foreseen by Special part of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: criminal responsibility, release from criminal responsibility, special ground, closing of a criminal case.

Л.В. Мединська

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільного та господарського права
і процесу Івано-Франківського
факультету Національного
університету
«Одеська юридична академія»